

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
Педагогика**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

Философия

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
• Година XXIX, 2012 • Класик 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

8

23 ФЕВРУАРИ –
1 МАРТ 2017 Г.

Чудото на технологиите

*Откъс от „Езиковите технологии
в помощ на обучението
по специализиран чужд език“*

Мария Стамболиева

Нов български университет

Обучението по чужд език за специални цели. Динамичното развитие на науката и на професионалните области естествено води до растяща специализация на езика. Разширяването на международните контакти и електронната комуникация, от своя страна, изисква по-добри умения за общуване в многоезична среда. Нараства необходимостта от качествено и ефективно чуждоезиково обучение, което по-отрано да се насочва към специфичните нужди на обучаемите и да създава умения за успешна комуникация в избраната от тях професионална сфера.

Том Хъчинсън и Алан Уотърс (Т. Hutchinson & А. Waters, 1987) посочват три основни фактора, които стоят в основата на възникването и развитието на обучението по чужд (английски) език за специални цели:

- 1) изискванията на съвременния глобализиращ се свят;
- 2) революцията в чуждоезиковото обучение с фокуса му върху конкретните нужди от общуване;
- 3) ясен акцент върху нуждите на отделния обучаем (ор. cit.: 6 – 7).

Заглавието е на редакцията

www.foreignlanguages.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Димитър Веселинов
E-mail: d_vesselinov@yahoo.fr

Редактор

Николай Кънчев
0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: foreignlanguages@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Чуждоезиково обучение“, кн. 1/2017:

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

ИНТЕРВЮ

Акад. Молдован, Александр Михайлович, директор Института на руского езика имени В.В. Виноградова – РАН: Филологическите науки, и в частности палеославистика, имеют будущее / *Татяна Дикова*

ПРИЛОЖНА ЛИНГВИСТИКА

Русский за рубежом: язык и функции / *Сурен Золян*

МЕТОДИКА

Езиковите технологии в помощ на обучението по специализиран чужд език / *Мария Стамболиева*

ЕЗИК И КУЛТУРА

Семиотичен подход към преводимостта на културата / *Ирена Кръстева*

ВСТЪПИТЕЛНА ЛЕКЦИЯ

Дигитализация и социални трансформации: медийна педагогика и медийна грамотност / *Данаил Данов*

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКА АРХЕОЛОГИЯ

Поетичният учебник по френски език на Милка Петрова-Коралова и Лъчезар Станчев / *Димитър Веселинов*

ХРОНИКА

Теоретични и методологични проблеми на българската историческа лингвистика (Предвъзраждане и Възраждане) / *Диана Иванова*

Славянското езикознание в италианските университети между семантика и прагматика. Среща разговор на италианските лингвисти / *Татяна Лекова*

Състезание по дебати на английски език, София 2017 / *Марияна Филипова*

CILEX: Innover, Motiver, Inspirer. Un rêve devenu réalité] / *Colette Pawlonka, Maciej Pospiech*

Високо държавно отличие за проф. Константин Кацаров / *Венелин Цачевски*

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

Francophilie et germanophilie en Europe sud-orientale à la veille et pendant la Première Guerre mondiale / *Vladimir Creţulescu*

Оригинален модел за обучение по турски език / *Васил Райнов*

The Linguistic Mosaic of Europe / *Martin Henzelmann*

Многообразният Китай / *Гь Джъщян*

Нов, първи по рода си четириезичен тематичен речник / *Иван П. Петров*

Погобно на обучението по общия език, специализираното езиково обучение включва изучаването на граматическия строеж и лексиката на езика, както и придобиването на основните умения; отличава се по специфичния регистър (със съответна терминология и характерни структури) и по насочеността към предимно възрастни обучаващи, а оттам – по използваната методология.

Според МакДонох и Шоу (McDonough & Shaw, 1993: 243) идеална за обучение по чужд език за специални цели е такава система на обучение, която позволява индивидуализация на учебния процес. В обичайните условия (учебна зала, група) такава индивидуализация трудно може да се постигне: групите често са хетерогенни, а симетрични са само нуждите на обучаващите – което може значително да намали мотивацията на обучаемите. Както посочва и нами Хемингвей (P. Hemingway, 1987: 18):

“a mixed level class can be demotivating for students if they are not encouraged to work to their own limits, and enabled to fully participate in the lesson. The student whose English is more advanced than the rest may feel cut off from the group if he/she is constantly given work to do alone, while the others catch up”.

Обучението по специализиран чужд език не следва непременно обучението по общ език и не изисква предварително придобито ниво в усвояването на общия език; то може да се провежда паралелно с него или самостоятелно (вж. Dudley-Evans & St John, 1998: 4 – 5).

Това обучение трябва да предпоставя на обучаемия свобода на избор на учебно съдържание и да му предлага подходящи материали и тренировъчни упражнения. В процеса на обучение е заложена по-голяма степен на автономност и по-голяма свобода на решенията кога, какво и как да се изучава.

Ролята на преподавателя е сведена до тази на специалист консултант, който проектира курса, подбира (евентуално адаптира) материалите, проектира и подготвя упражненията към тях, проверява и оценява работата на студентите. (D. Carver, 1989: 134).

Обучението по чужд език в НБУ. Нов български университет има богат опит както в чуждоезиковото обучение, така и в електронното обучение. Студентите от всички бакалавърски програми задължително изучават чужд език или

чужди езици в четирите семестъра на базовото си образование (първа част на програмите, I – IV семестър), по 150 часа на семестър. Обучението е организирано по основните нива от европейската езикова рамка. Студентите избират група, като се съобразяват със своето ниво на владеене на езика (установено след провеждане на диагностичен тест), с графика на другите избрани курсове и със свободното си време, поради което в една група попадат студенти от различни научни направления и програми.

Електронното обучение отгавна се развива като приоритет на Университета, а използването на платформата „Мудъл“ е задължително за всеки преподавател, всеки студент и всеки курс. В това отношение НБУ е пионер и лидер сред българските университети. Електронната платформа на Университета предлага на студентите тематични планове, разработен лекционен материал, упражнения, примерни тестове и библиография; чрез форумите те имат възможност да общуват с преподавателя и колегите си и да участват в дискусии.

С отделни изключения обаче го академичната 2016/2017 г. Университетът не е предлагал обучение по специализиран език. Имало е различни предложения за въвеждането му като аудиторни курсове, които да заместят или да се провеждат паралелно с курсовете по общ език; тази задача обаче се оказва трудна за реализиране поради желателната относителна хомогенност на групите както по научно направление, така и по ниво на обучение.

Платформата за първи път позволява осигуряването на обучение по специализиран чужд език като част от чуждоезиковото обучение на студентите, без да бъде нарушена установената организация на общообразователните курсове по чужд език.

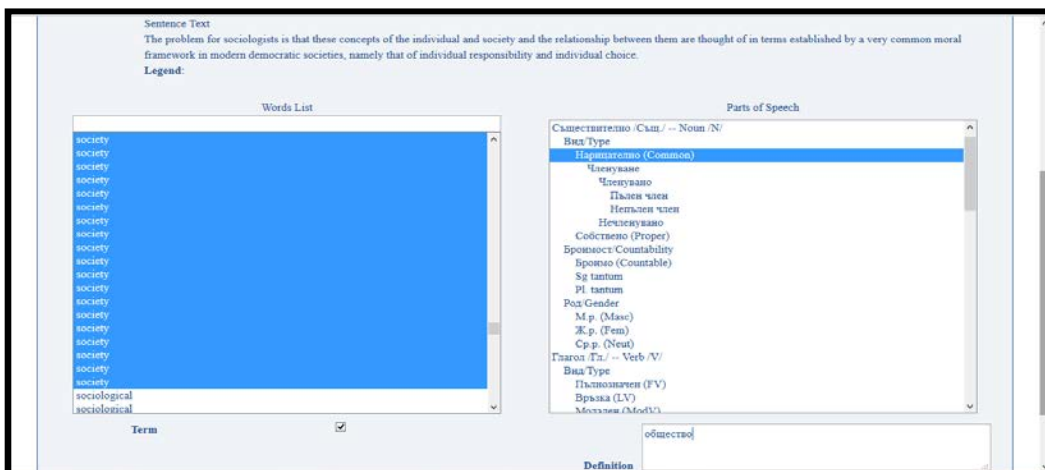
Структура на платформата. Е-платформата обединява: 1) среда за поддържане на електронен архив и извличане на текстови корпуси; 2) лингвистична база данни; 3) среда за генериране и редактиране на тренировъчни упражнения към текст/текстов корпус.

Средата за поддържане на електронен текстов архив съхранява разнообразни метаданни, в т.ч. библиографски данни за публикацията, направление на текста, трудност на текста: препоръчително ниво от Европейската езикова рамка. Тези метаданни, поотделно или в различни комбинации, са основата за създаване на учебни текстови корпуси. Лингвистична обработка може да се извършва както върху отделен текст, така и за цял корпус; а корпусът може да се разширява с допълнителни текстове от архива.

Над 50-те бакалавърски програми на НБУ са разпределени по професионалните направления, за които Университетът предлага обучение, в „Мудъл“ групи за специализиран чужд език. В бъдеще тези групи постепенно ще се увеличават и всяка програма ще може да разполага със собствени обучителни материали. Мудъл групите допълнително са разделени на по четири подгрупи – за нивата A1, A2, B1 и B2 от общата Европейска езикова рамка. Всяка от тези подгрупи вече разполага с учебен многоезичен корпус от специализирани текстове (научни статии, части от книги и др. документи).

Лингвистична база данни. Е-платформата включва актуализирана система от модули, проектирани в духа на по-ранния софтуерен пакет „Работно място на лингвиста“ (вж. М. Стамболиева, 1996 и М. Стамболиева, Д. Драгостинов, 2014). По-году са представени два от модулите – за лематизация и морфологичен анализ, и възможностите, които дават за генериране на учебно съдържание.

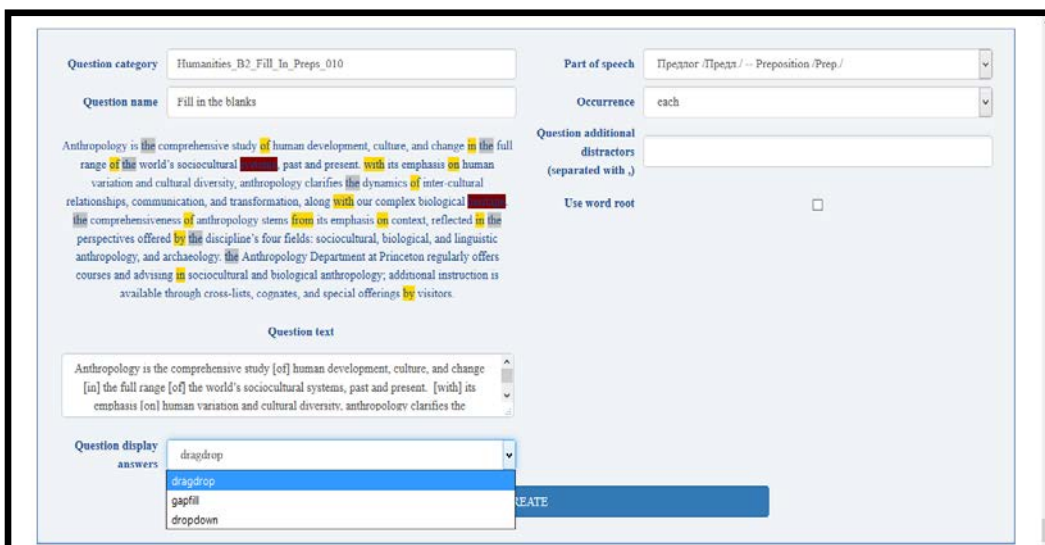
Лематизацията е анотиране на словоформи за принадлежност към основна форма/лема. Платформата позволява едновременно лематизиране на всички появи на словоформа в текст/корпус; възможната многозначност се сменя след подаване на достатъчен контекст.

Морфологичен анализ

Генериране на тренировъчни упражнения. Лематизацията, морфологичният анализ, маркирането и дефинирането на термините позволяват генериране на няколко типа упражнения, които са част от всички учебни пособия по общ и специализиран чужд език: отваряне на скоби (заместване на основна форма с подходяща за контекста словоформа), многовариантен избор, попълване на текст. Платформата позволява и създаване на упражнения за пренареждане на думи в изречение, изречения в параграф и параграфи в текст.

Избраният текст/корпус се зарежда за работа и се избира подходящ откъс. В зависимост от дълбочината на лематизацията и на морфологичния анализ на текста, съществуват различни възможности за генериране на упражнения. Откъсът на илюстрацията по-году е подходящ за упражняване на предложната система на английския език.

Генериране на упражнение с многовариантен избор – тип А

Пълния текст четете в сп. „Чуждоезиково обучение“; кн. 1

ПЪТЯТ КЪМ РОДИНАТА

*Откъс от „Миграции на население
от Западните покрайнини към България
(1941 – края на 40-те години на XX век)“*

Йордан Мантарлиев

Държавна агенция „Архиви“

Военно-политическите събития в Европа и на Балканите през пролетта на 1941 г. изправят Царство България пред съдбовен избор. На страната ѝ е дадена възможност да възвърне част от изгубените в хода на Балканските (1912 – 1913) войни и на Първата световна война (1915 – 1918) етнически български територии, за които справедливо претендира, още повече че политиката на мирен ревизионизъм на Ньойския договор (1919) е дала вече плодове: през август 1940 г. в румънския град Крайова започват двустранни българо-румънски преговори, завършили с подписването на договор, по силата на който Южнобруджанската област, отнета от България през лятото на 1913 г., се предава на родината. На 1 март 1941 г. България се присъединява към Трестранния пакт и de facto взема страна в световния военен конфликт. След разгрома на Гърция и Югославия от италиански и германски войски от април 1941 до октомври 1944 г. временно (до края на войната и без подписването на международноправен договор) под българско административно управление попадат територии от двете съседни гържави в Егейска и Вардарска Македония, Западните покрайнини и Западна Тракия, населени с етнически българи. От тях се обособяват три нови области с центрове в Скопие, Витоля и Ксанти. В процеса на

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

Главен редактор
Проф. д-р Пламен Митев
E-mail: plamdm@abv.bg

Редактор
Д-р Албена Симова
0889 88 21 83

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 1/2016:

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

ДОКУМЕНТАЛНО БОГАТСТВО

Миграции на население от
Западните покрайнини към
България (1941 – края на
40-те години на XX век) /
Йордан Мантарлиев

Как отечественофронтовците от Варненски окръг отбелязаха 70-ата годишнина на Сталин / *Симеон Кулиш*

**ЦИВИЛИЗАЦИОННИ
ГРАНИЦИ**

Свети Домниус – спорни моменти за живота и мощите / *Стефан Колев*

Аболиционизмът и механизмите му за взаимодействие с гражданското общество в Нова Англия през 30-те и 40-те години на XIX в. / *Борислав Момчилов*

Ефимерността на италианските „републики сестри“ и техният пряк наследник Италианската република в периода (1796 – 1804 г.) / *Емил Доков*

**РЕЦЕНЗИИ
И АНОТАЦИИ**

100 портрета от копривщенския пантеон / *Ганка Рупчева*

Нова книга за Самуилова България / *Lyuben Stoyanov*

ХРОНИКА

Научна конференция на тема „Градското стопанство в българските земи през вековете“ (Икономически университет – Варна) / *Емилия Вачева*

Седмица на румънските архиви / *Росица Маркова*

Монашество и манастири по българските земи / *Албена Симова*

реинтеграция на „новите земи“ за кратко време се изграждат структури на гържавните и местните органи на властта, които се окомплектоват с административни кадри от местното население и от чиновници, командировани от старите предели на страната. От голямо значение е и създаването на агентства и клонове на банкови и други финансови институции, които да субсидират частната и гържавната стопанска инициатива, така че новоосвободените земи да се въвлекат в цялостния стопански ритъм на гържавата. За възстановяването на българския етнически облик на „новите земи“ следват заселнически кампании от вътрешността на страната, които се направляват от нарочно учредена служба към Министерството на вътрешните работи и народното здраве (МВРHZ), наречена „Грижи в освободените земи“. В миграционните движения попадат не само административни, просветни, църковни и други служители, лица със свободни професии, но и „бивши бежанци“ – българи, напуснали родните си огнища, останали в границите на съседните гържави след неуспешните войни за национално освобождение и обединение, и настанени в България. Техният неувяхващ спомен ги тласка отново към бащините места. Икономически активни и стопански ориентирани българи също приемат уголемената територия на родината като шанс за развитие на предприемаческа дейност. Обща е констатацията, че броят на българските заселници в Беломорието след лятото на 1941 г. е около 100 000 души, докато за Вардарска Македония и Западните покрайнини липсват конкретни данни.

Съдбата на Западните покрайнини, като част от Обединена България, през периода 1941 – 1944 г. го момента е била обект на сериозен научен интерес. Настоящата статия е скромнен принос в това отношение, поставен в проследяване на мигрирането на западнопокрайнински българи към Царство България. Нейната долна граница напълно естествено се поставя през 1941 г. с възвръщането на тази територия към майката родина, а горната – края на 40-те години на XX в., защото: 1) с изключването на Югославия от Коминформбюро през 1948 г. настъпва сериозен разрыв в българо-югославските отношения, и 2) към 1949 г. останалите в границите на българската гържава западнопокрайнинци са окончателно настанени и стопанско устроени.

Често в архивните документи, особено за тези, изхождащи от Вътрешното министерство, термините „западнопокрайнински/западнопокрайнински“ и „моравски“ българи се използват като синоними. Нужно е обаче известно уточнение: България губи Поморавието с градовете Ниш, Пирот, Враня и техните околии в полза на Сърбия по силата на Берлинския договор от юли 1878 г. Ньойският договор (ноември 1919 г.) откъсва и т.нар. Западни покрайнини (около 1555 кв. км, съставляващи 107 населени места от Босилеградско, Куаско, Трънско и Царибродско с население 64 509 души, от които 54 758

българи, които отново се предават на Кралството на сърби, хървати и словенци (КСХС). До 1923 г. 20 000 западнопокрайнци преминават легално и нелегално границата с България, а впоследствие броят на онези българи, които продължават да бягат от сръбския терор и географската безизходица, достига близо 30 000 души. Новото административно-териториално устройство от лятото на 1941 г. включва околии от Западните покрайнини и Поморавието в различни области. Така например и трите поморавски околии: Бояновска (63 979 души), Вранска (63 163 души) и Сурдулишка (49 002 души) преминават към Скопската област. Към Софийска област са предадени Бабунишка околия с 30 688 жители, Босилеградска – с 28 778 жители, Пиротска – със 76 769, жители и Царибродска – с 26 207 жители. Села по западната българска граница, разположени в бившата югославска територия, са приобщени и към Трънска и Годечка околия на Софийска област, и към Видинска и Кулска околия на Врачанска област. По сведения на Министерството на външните работи и изповеданията (МВнРИ) територията на Моравско заедно със Западните покрайнини е 6642 кв. м с население 195 000 души, при средна гъстота 29,35 души на кв. км. Според данни пък на министерствата на вътрешните и на външните работи от 25 октомври и от 4 ноември 1941 г. Западните покрайнини (околиите, които преминават към Софийска област) са с площ 2968 кв. км и население – 165 167 души.

В хода на установяването на българската военна и гражданска власт през пролетта и лятото на 1941 г. е урегулиран и режимът на преминаването на границата. На 19 август 1941 г. Дирекцията на полицията уведомява началниците на паспортните гранични бюра в Пасано, Гърделица, гара Владишки хан, Бабуница, гара Пирот, Кална, Връшка чука и други, че пресичането на граничната зона от населението, отстоящо на 10 км от граничната линия, във връзка с обработване на притежавани имоти и по групи „спешни случаи“, става и извън определените пропускателни пунктове, като лицата се снабдяват с погранични билети – открити листове, издавани от директора на съответната митница и проверявани от командира на пограничния подучастък. Тази мярка за пресичането на границата е временна и се отнася за зоната по границата с „бивша Сърбия“. Съгласно окръжно № 1448 на МВРНЗ от 25 август 1941 г. са въведени нови правила. Те постановяват издаването на паспорти на лица, чието връщане в България е „желателно“, като го паспортния номер се поставя и по една буква. Ако лицето е от Македония, тя е „М“, ако е от Тракия, буквата е „Т“ и ако е от Моравско – „Мр.“. Забранява се на пограничните жители пресичането на демаркационната линия извън определените за целта места. Допуска се и лица от български произход, които пристигат на българска територия, да се снабдяват с храна за нуждите на своите семейства, останали „оттатък“ границата, в размер, определен от местните комисарства по снабдяването.

Важен детайл в демографската политика на българската държава в средата на 1942 г. е приетата Наредба за поданството в освободените през 1941 г. земи. Според нея всички югославски и гръцки поданици от български произход притежават българско поданство по право, ако към влизането на наредбата в сила са с местожителства в старите предели на Царството или в новоприсъединените земи. На онези българи, които са родени в „новите земи“, но местожителството им е въвн от тях или въвн от старите територии на страната, се дава възможност в едногодишен срок (впоследствие променен на две и на три години – б.а., Й.М.) от влизането на наредбата в сила да придобият българско поданство. След получаване на българско поданство за населението от български народностен произход от присъединените през 1941 г. гръцки и югославски територии отпадат административните пречки по търсене и наемане на работа във вътрешността на страната.

Прави впечатление, че българските селища в Западните покрайнини и Поморавието са разположени в планински и полупланински терени с неплодородни почви, с лоша и неподържана транспортна мрежа. За тези условия свидетелстват както множество стопански проучвания и анализи, в които е отразено, че в Моравско-Нивавския край земеделието е „много изостанало“ и „по своята екстензивност то би

могло да се сравни с нашето отпреди Балканската война“, така и безброй донесения на околийски управители. В докладите си до МВРНЗ от края на 1941 и началото на 1942 г. босилеградският околийски управител Любомир Гавраилов пресъздава тревожна ситуация. Поверената му околия е с планински характер с основен поминък на населението „примитивно земледелие и скотовъдство“. В горско отношение околията е в „плачевно състояние“ с „почти пустинен характер“, защото по време на сръбското управление горите „безогледно“ са изсичани. Някои селища се намират на височина на и над 1500 м върху стръмни и поройни склонове, които според неговата преценка представляват същински „мъченически гнезда“. 2/3 от жителите на тези селища би трябвало да се изселят, за да им се създаде препитание. В благоустройствено отношение в околията от страна на бившата сръбска власт също е работено „съвършено малко“. Особено тягостно се понася дефицитът на газ за осветление, гьон, църбули, но „най-тежка“ е липсата на редовни съобщения с вътрешността на страната¹⁰. Недостиг на основни продовоствени стоки и недовоство на населението срещу занижените хранителни дажби на брашно, хляб и други продукти се наблюдава и в Трънска околия.

Усилията на българските държавни институции чрез инвестиране на значителен държавен ресурс да преодолеят безработицата чрез осигуряване заетост на местни лица, подобряване на поминъка и инфраструктурата, въвеждане на улеснения в снабдяването с хранителни и други продукти от старите предели на страната, като цяло, не дават напълно задоволителни резултати. Показателен е примерът с Трънска околия, където, макар сръбското влияние да изчезва с „една голяма бързина“, главен източник за прехрана на населението остава „гурбетчилъкът из вътрешността на страната по постройка на сдания“. Не могат да се намерят и подходящи лица за кметски наместници, защото ниското възнаграждение не е в състояние да ги задържи.

Съображения от подобен характер оформят икономическите причини за напускането на родните места за избягване от финансовите трудности и намиране на работа в старите предели на страната. Близостта на София и Перник способства някои работници да пътуват, след което през и в края на седмицата да се връщат обратно. Разпространена форма е сезонната работа на различни обществени и частни строежи (предимно пътища, мостове) като майстори строители и общи работници. Заминаването е през ранна пролет, а връщането – в късна есен. Наблюдава се и усядането при роднини във вътрешността на страната. Особен притегателен център се явява Добруджа, където има налични достатъчно за обработване земеделски земи и установяването там е за по-продължителен период от време. Така например до 9 септември 1944 г. в селата Копленци и Победа, Добричка околия, са настанени: в първото – трима моравски българи, а във второто – 39. В с. Методиево в същата околия работят 7 души от Западните покрайнини. Трудните миграции от подобен характер са доброволни с цел намиране на по-гощна работа, но поради тяхната самоинициативност, неконтролируемост и стихийност е невъзможно „улавянето“ на точния брой преселили се навътре в страната (за постоянно и временно) западнопокрайнски и моравски българи.

Друг катализиращ мотив, освен икономическия, за мигриране към вътрешните предели на Царството е страхът на българското население от Поморавието и Западните покрайнини от нападения на сръбски и български партизански, комунистически и разбойнически формирования. Той създава несигурност и демотивация. Макар първите нелегални чети, създадени през лятото и есента на 1941 г., да са неутрализирани бързо и ефикасно от полицейските служби, епизодични партизански проявления съществуват през целия период на българското управление. В доклада си от 16 август 1943 г., адресиран до МВРНЗ и скопския областен директор, бояновският околийски управител посочва, че нападенията над мини, общини, жп линия, обирите и убийствата от сръбски четници дават основание на населението да мисли, че българската власт не е в състояние да се справи със ситуацията и да я овладее. В Пиротска, Бабушничка, Трънска и западната част на Босилеградска око-

лия през есента на 1943 г. нападенията на нелегалните също са „постоянно явление“. Една от мерките за справяне с тях е лансирана от софийския областен директор ген. Христо Герджиков в доклада му до МВРНЗ за административното, политическото и стопанското положение на областта за ноември 1943 г. В него генералът напомня, че почти всички подбалкански селища са засегнати от нелегалните, които чрез насилие и заплахи се снабдяват от населението със стоки от първа необходимост и дрехи. От друга страна, самото население е склонно да ги прикрива и им оказва съдействие. За районите на Пиротска и Трънска околия освен подсилване с полицейски кадри и тяхното оборудване като допълнителна мярка за справяне с „шумците“ се предлага мъжкото население на възраст от 16 до 55 години да бъде евакуирано за строеж на жп линии или шосета в Тракия или на други места във вътрешността на страната.

Идеята на ген. Герджиков не е нова. Тя е намерила законодателен израз в Закона за гражданската мобилизация от май 1940 г. С него при Министерството на войната се учредява Дирекция за гражданска мобилизация (ДГМ), подчинена чрез военния министър на Министерския съвет (МС). На гражданска мобилизация подлежат всички български поданици без разлика на пол от 16- до 70-годишна възраст (включително), които не са обхванати от военната мобилизация. Граждански мобилизираните лица, както и служителите във всички държавни, общински, автономни, обществени учреждения и частни предприятия, от деня на мобилизация до деня на демобилизацията получават заплата и други парични възнаграждения в размер, определен от МС, по доклад на министъра на финансите. Правилникът за гражданската мобилизация и демобилизация постановява, че подготовката се извършва по общ държавен план, изготвен от ДГМ и утвърден от МС, като Министерството на земеделието и държавните имоти (МЗДИ) и органите му привеждат в известност и разпределят земеделската работна ръка, а Министерството на търговията, промишлеността и труда (МТПТ) и неговите подделения са оторизирани да разпределят неземеделската работна ръка.

Принудителното стопанско мобилизиране на посочената възрастова група население чрез прилагането на ЗГМ е тенденция в държавната политика с цел разпределяне на трудовия ресурс, необходим за нуждите на военновременното дирижирано стопанство. Още повече че в резултат на преселенческите кампании към „новите земи“ в „старата България“ се усеща потребност от работна ръка. През лятото на 1941 г. 150 души миньори от с. Звонци, Трънска околия, са граждански мобилизирани за каменовъглените мини „Твърдица“ и „Черно море“. През март и април 1942 г. държавни мини „Перник“ приемат с протокол мини „Ерма“, спряла фактически работа от 1933 г. заради финансови затруднения на експлоатиращото я сръбско дружество. Тя се намира в землищата на селата Вучи дел, Ракита и Звонци в Трънска околия и с. Суково, Царибродска околия. През периода на нейната експлоатация (около две години и половина) в мините работят около 240 души, а други 120 души участват във възстановяването за нуждите на мината на повредената след наводнение през 1940 г. теснолинейна жп линия от с. Ракита до гара Суково, т.е. мобилизираните са общо 360 души, голяма част от средите на местното население. В някои селища в Брезнишка околия също „годното за работа“ мъжко население е „събрано“ в мините.

С постановление на Министерския съвет (ПМС) пог № 62 от края на март 1943 г. за построяване, усилване и подобряване на П.В.Х.З. скривалища в Столична голяма община граждански са мобилизирани 1000 строителни работници, на които са изпратени повиквателни заповеди, издавани от съответните общински кметове. Броят на работниците от Пиротска и Царибродска околия е по 100 души, а от Трънска околия – 200 души. Всички получават възнаграждения от Столична община съобразно изработените от тях надници, която заплаща и превоза по БДЖ от местожителствата им до гара София. Общината покрива и дневните разходи на работниците в размер на получаваните надници за времето от тръзването от родните места до връщането им обратно. Прехраната и снабдяването на граждански мобилизираните лица са възложени и организирани от Главното комисарство по снабдяването.

В края на 1943 г. в МВРНЗ се подготвят за разглеждане документи за предстоящо заседание на Министерския съвет, отнасящи се до „евакуирането“ на мъжкото население

ние от Моравската област (има се предвид трудоспособното българско население от поморавските и западнопокрайните околии, преминали към Царство България през 1941 г. – б.а., Й.М.) Първоначалните разчети предвиждат по вedomството на МОСПБ да се приемат на работа 8000 – 10 000 души, в мина „Перник“ – 2000, а Министерството на войната (МВ) да „настанат“ 1000 души на мястото на гемобилизираните 800 трудоваца турци, които работят на жп линията Момчилград – Гюмюрджина. На Министерството на финансите се възлага да предвиди 5 000 000 лв. за изхранване на евакуираните до тяхното настаняване, а на Върховния комисариат на военновременното стопанство – да отпусне необходимото количество храни, облекла и обувки за предприятията, където да бъдат настанени евакуираните. Предстои уреждането на въпросите за безплатното лекуване на болелите, безплатното им пътуване по БДЖ и автомобилния транспорт от мястото на настаняване до болничното заведение и обратно, както и за размера на заплащане на техния труд. След направените съгласувания с останалите министерства и служби следват известни уточнения: броят е редуциран до 6200 души, от които мина „Перник“ и БДЖ могат да поемат по 500 души, Столична община – 800, и МОСПБ (отдел „Временна трудова повинност“ към Главна дирекция на строежите) – 4400. Частните мина вероятно ще се спрат на 1500 – 2000 души. Запазва се опцията МВ да намери място за настаняване на визираните 1000 души. Основните трудности обаче произтичат от недостига на помещения за живеене. Дори МОСПБ заявява нужда от 15 000 души, но липсата на зимни бараки за настаняване осуетява това намерение.

По доклад на министъра на вътрешните работи и народното здраве Дочо Христов от 29 февруари 1944 г. на 2 март с. г. Министерският съвет приема постановление № 21. С него се уреждат въпросите за използването и заплащането на труда на мобилизираните работници от различни предприятия, задоволяването на техните нужди от храна и облекло, предоставянето на медицинска помощ и др. Извиканите и изпратени на работа в гържавни, общински, частни предприятия и стопанства моравски и западнопокрайни българи се считат граждански мобилизираните. Те получават възнаградения за труда си, равни на надницата, която взимат всички останали работници от съответната категория. При изгубена не повече от 20% работоспособност надницата се намалява със съответния процент. Количествата и видът на храната и облеклото също са съотносими към тези на останалите работници от дадената категория. При условия като студ, лошо време, липса на обзавеждане и други, които възпрепятстват пълноценния труд и занижават отработените суми за месеца, разходите за храна се поемат от самите работодатели. Лекуването на граждански мобилизираните лица е без заплащане на утвърдените такси във всички болници, амбулатории, диспансери и други гържавни и общински лечебни заведения. В цитирания доклад на вътрешния министър от 29 февруари по-подробно се посочва и самото разпределение на работната сила. Твърди се, че на основание член 31 и 32 от ЗГМ са мобилизирани лица от 18- до 50-годишна възраст, произхождащи от част от Моравско (разбирай и Западните покрайнини – б.а., Й.М.), чийто брой е 18 000 души. Те са разпределени и предадени за работа в гържавни, общински и частни предприятия в страната, а именно: на МОСПБ за строежи на нови жп линии – 9000 души; на Столичната голяма община – 800 души; на Главна дирекция на железниците – 500 души; на мина „Перник“ – 1000 души; на 11 частни мина – 2320 души; на военни части – 300 души; на гържавни земеделски стопанства – 1000 души, и на частни земеделски стопанства в Добруджа – 2680 души.

Пълния текст четете в сп. „История“; кн. 1

Уча се да чета

Откъс от „Усвояване на процеса четене и свързани фактори“

Катерина Щерева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Въведение в проблематиката

Процесът на усвояването на четенето е от особена важност в съвременното общество, което изисква универсално високо ниво на грамотност в сравнение с което и да било друго време в исторически план.

Четенето е цялостен процес, касаещ компонентите на декодиране и разбиране при четене. То включва различни процеси, които водят от зрителната идентификация на написаното до разбирането на съдържанието и контекста на писменото слово. Точно поради това при него е трудно да се отдели концепцията за плавността при четене (точност и скорост) от разбирането. За да бъде ефективно, на четенето е необходима добре развита система както за декодиране, така и за разбиране (Anderson, Heibert, Scott & Wilkinson, 1985). В допълнение, много от децата със специфично нарушение на четенето четат много бавно и често трябва да прочетат по няколко пъти дадена дума или абзац, за да разберат; други имат умения за автоматизирано разпознаване на думите, но не могат да разберат какво четат (Snowling & Hulme, 2012). В началните етапи на ограмотяването, когато децата имат проблем с уменията за автоматично опознаване на думите, те имат дефицит и в разбирането, тъй като енергията им е фокусирана върху идентифицирането на думата вместо върху значението на прочетеното. Разбира-

Заглавието е на редакцията

www.pedagogy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева
E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова
0889 22 12 15

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: pedagogy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 1/2017:

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОНИКНОВЕНИЯ

Качественият детски учител: личностен и професионален профил / *Розалина Енгелс-Критидис*

Педагогически умения за преподаване на български език в интеркултурна среда / *Евгения Тополска*

Фактори за успешно прилагане на смесено обучение / *Стоянка Георгиева-Лазарова, Лъчезар Лазаров*

Педагогическото общуване и хуманизирането на взаимоотношенията в училище / *Валентина Василева*

**ПРИОБЩАВАЩО
ОБРАЗОВАНИЕ**

An Analysis of the Barriers to Inclusion of Children with Behavioural, Emotional and Social Difficulties (besd) in the Contexts of Greece and England / *Katerina Lykourgioti*

ЧУЖДЕСТРАНЕН ОПИТ

The Effect of Problem Solving Instruction on Mathematical Thinking / *Yildirim Bayazit, Aslihan Osmanoglu*

Развитие индивидуалних способностей на уроках искусства / *Гульнар Кайдаровна*

НОВИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Усвояване на процеса четене и свързани фактори / *Катерина Щерева*

**ДОКТОРАНТСКИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ**

Рефлексия на учениците от начална училищна възраст в процеса на формиране на изследователски умения по „Човекът и природата“ / *Цветомира Иванова*

КНИЖНИНА

За стоплените пътеки към литературното познание / *Огняна Георгиева-Тенева*

**НАПИСАНОТО ОСТАВА.
ПИШИ ПРАВИЛНО**

нето на прочетеното, скоростта и точността на декодирането на гуми са в основния фокус на изследванията на четивните умения на децата.

Разкриването на динамиката на тези процеси в началните етапи на ограмотяване, особено през първата и втората година на усвояването на четенето, както и спецификата, свързана с тези процеси при момчетата и момичетата, имат теоретична и практическа стойност в сферата на опознаване на процесите учене, ограмотяване, диагностика и планиране на интервенции при деца и възрастни с нарушения.

Декодиране при четене (прецизност и скорост)

Усвояването на декодирането при четене има централно място в придобиването на това умение. Wolf & Katzir-Cohen (2001) предлагат да се използва терминът „плавност при четене“, като дават следното определение: „В началните етапи плавността на четене е продукт на началното развитие на прецизността и последващото развитие на автоматизирането в основните сублексикални процеси, лексикалните процеси и тяхната интеграция в четенето на отделни гуми и свързан текст. Това включва когнитивни, фонологични, ортографски и морфологични процеси в опознаване на модела на буквата, корелацията между звук и буква, както и семантичните и синтактичните процеси за нивото на гумата и на свързания текст. След пълното усвояване на четенето плавността се детерминира от нивото на прецизност и скоростта, като декодирането е сравнително без усилие; и където устното четене е гладко и точно с координирана прозодика; а вниманието е насочено към разбирането“ (Wolf & Katzir-Cohen, 2001: 219). Meyer, Wood, Hart & Felton (1998) определят плавността при четене като „способност да се прочете свързан текст бързо, гладко, без усилие, автоматизирано и с малко целенасочено внимание към техниката на четене“. Процесът за идентифициране на гуми е бърз, без усилия или автоматизиран, децата се справят успешно с декодирането на прочетеното (Ehri, 1998). От друга страна, много изследователи показват, че симптоми, като например бавна скорост на четене, правописни грешки, грешки в четенето и писането на функционални гуми, са причинени от лоши фонологични умения (Aaron & Joshi, 1992; Shtereva, 2012). Бавната скорост на назоваване на зрительно представени образци също се свързва в редица изследвания с плавността при четене (Wolf & Bowers, 1999). Chard и Dickson (1999) излагат идеята, че способността за бързо назоваване корелира с четенето, тъй като тези две умения са свързани в значителна степен със способността за фонологично кодиране.

В изследователските среди се обсъждат редица свързани фактори по отношение на плавността на четене и успешното декодиране. Способността да се използва информацията за звуковите елементи на езика, т.е. фонологичното осъзнаване, в преработката на писмения и говоримия език, е силен предиктор за декодирането на думи в най-ранните етапи на усвояване на четенето. По ганни за английския език, който е фонетично сложен език, фонологичните умения се оказват най-важният предиктор на четенето на думи (Bradley & Bryant, 1985; Goswami & Bryant, 1990; Perfetti, 2007; Rvachew & Savage, 2006; Wagner & Torgesen, 1987). Друго проучване установява, че децата, които са повишили нивото си на изпълнение на фонологични задачи, с лекота достигат до декодирането на написани думи (Treiman et All., 2008). Само по себе си фонемното осъзнаване не може да е достатъчно за научаването на четенето, но то структурирана по подходящ начин необходимите за четенето фонологични представителства. Интересно е, че ролята на фонологичното осъзнаване за ранната фаза на обучението по четене е установена и в транспарантни езици, каквито са испанският и българският език (Anthony et All, 2006; Escribano, 2012; Shtereva, 2012).

Способността за бързо назоваване, дефинирана като умение децата да могат да назоват познати, зрители представени стимули бързо и точно, също се обсъжда като друг важен предиктор за доброто усвояване на четенето (Compton et All, 2001; Savage & Frederickson, 2005). В контекста на Хипотезата на двойния дефицит се предполага, че бързото назоваване е по-важно за развитието на скоростта при декодиране, отколкото за точността при четене (Bowers & Swanson, 1991; Torgesen et All, 1997; Wolf & Bowers, 1999). Трябва да се отбележи, че за езици с правопис, като испански, финландски и немски, се наблюдават силни асоциации между декодирането на думи и скоростта на назоваване (Escribano, 2010; Wimmer & Mayringer, 2002).

Разбиране на прочетеното

Четенето с разбиране е сложно умение, което се основава на много координирани компоненти, процеси и ресурси. Fountas и Pinnell (1996) определят разбирането при четене като мислене преди, през и след самото четене (Fountas & Pinnell, 1996: 323). Много изследователи признават важната роля на способността за декодиране на думи за по-доброто разбиране при четене, особено в началните етапи на процеса на огромяване (Perfetti, 2007; Rvachew & Savage, 2006). Escribano (2010, 2012) установява, че при испанските деца четенето с разбиране зависи от способността за идентификация (декодиране) на думи, бързото назоваване и речника. Редица други проучвания са изследвали приноса на лексикалните и сублексикалните процеси по отношение на четенето с разбиране, като има редица доказателства за връзката на фонологичното осъзнаване и бързото назоваване с лексикалните процеси и декодирането (Stanovich, 2000). Разбирането на говоримия език е друг ключов компонент, който се коментира във връзка с разбирането при четене (Hoover & Gough, 1990).

Според Хипотезата за лексикалното качество (LQH) качеството на представителствата на думата при всеки индивид има последствия за четивните умения, включително разбирането (Perfetti, 2007). Лексикалните качества включват формата на думата (правопис и фонетика) и нейния смисъл, което е свързано със семантични представителства, образуващи асоциативни мрежи, позволяващи бързо и надеждно извличане на значението. Тази хипотеза предполага както семантични и фонологични компоненти, а също включва и владение на познаването на думи (лексикона). Tannenbaum et All. (2006) също правят разлика между размера на психичния лексикон (ширина) и богатството на знанията за отделните думи (гълбочина). Редица проучвания са се спрели на приноса на лексикалните и сублексикалните процеси по отношение на четенето с разбиране, като има множество доказателства за връзката на фонологичното осъзнаване и бързото назоваване с лексикалните процеси и декодирането (Wolf et All., 2002). Escribano (2012) установява, че при испанските деца четенето с разбиране зависи от способността за идентификация

Избрано

(декодиране) на гуми, бързото назоваване и речника. Авторът доказва дисоциация между уменията, от които зависи декодирането при четене на гуми, и тези, които представляват вариации по отношение на четенето с разбиране.

Анализът на представените данни в областта на изследването на разбирането при четенето показва, че между отделните деца се наблюдават различия както по отношение на плавността при разпознаването на гуми, така и по отношение на овладяването на устния език (Pearson & Fielding, 1991; Pressley, 2000) и понятията (Dole, Duffy, Roehler, & Pearson, 1991). В допълнение, съвременните научни изследвания търсят различия и в такива области като мотивация, целепологане и намерения като важни източници за вариациите по отношение на разбирането при четене.

Този кратък преглед на проучванията в областта на ранното овладяване на четенето от децата дава основание да се проведе изследване и сред българската популация, за да се установи как протичат началните етапи на оgramотяването, от кои допълнителни компоненти се детерминират и дали има межdupолови и възрастни характеристики, с които е добре да се съобразят съвременните подходи по оgramотяване, както и планирането на интервенции, насочени към децата с нарушения в тези области.

Собствено изследване

Цел и хипотези на изследването

Целта на това изследване е да се установи процесът на първоначалното усвояване на четенето (декодиране и разбиране) при ученици от I и II клас на българското училище.

Изследователски въпроси

1. Какво е развитието на декодирането и разбирането при четене в периода на началното оgramотяване?
2. Установяват ли се значими различия по отношение на възрастта и пола по тези показатели при учениците от първи и втори клас?
3. С кои предиктори е свързана способността за декодиране и разбиране при четене, както и каква е тяхната взаимна интеракция?

Изследвани лица

В това проучване са изследвани 92 деца от първи и втори клас (34 от първи клас – 31 %, и 58 от втори клас – 69 %), съответно 45 момчета и 47 момичета от едно гържавно училище в София, България. Семействата в тези общности са предимно от средната класа. Децата са без нарушения в сензорните модалности и са с интелект в норма. В изследването не се взимат под внимание предварителни данни, свързани с езикови и/или други нарушения. Описателната информация е представена в таблица 1. Само ученици с писмено разрешение от родителите са допуснати до участие в изследването.

ПРОМЕНЛИВИ		ЧЕСТОТА	ПРОЦЕНТ /% /
Клас	първи	34	31
	втори	58	69
Общо		92	100
Пол	момчета	45	44
	момичета	47	46

Таблица 1. Изследвани лица – демографски данни

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 1